

Koldingbogen

ÅRSTAL: 2014

FORFATTER: Søren Flø Sørensen og Birgitte Dedenroth-Schou

TITEL: 1864 i Kolding

KORT RESUME: 2014 markerer 150-året for krigen i 1864. Kolding by var i ni måneder besat af soldater fra Preussen og Østrig. Soldaterne blev indkvarteret hos borgerne, der også måtte bespise dem. Efter krigen blev grænsen ved Kolding flyttet mod syd, hvilket gav byen et helt nyt opland.

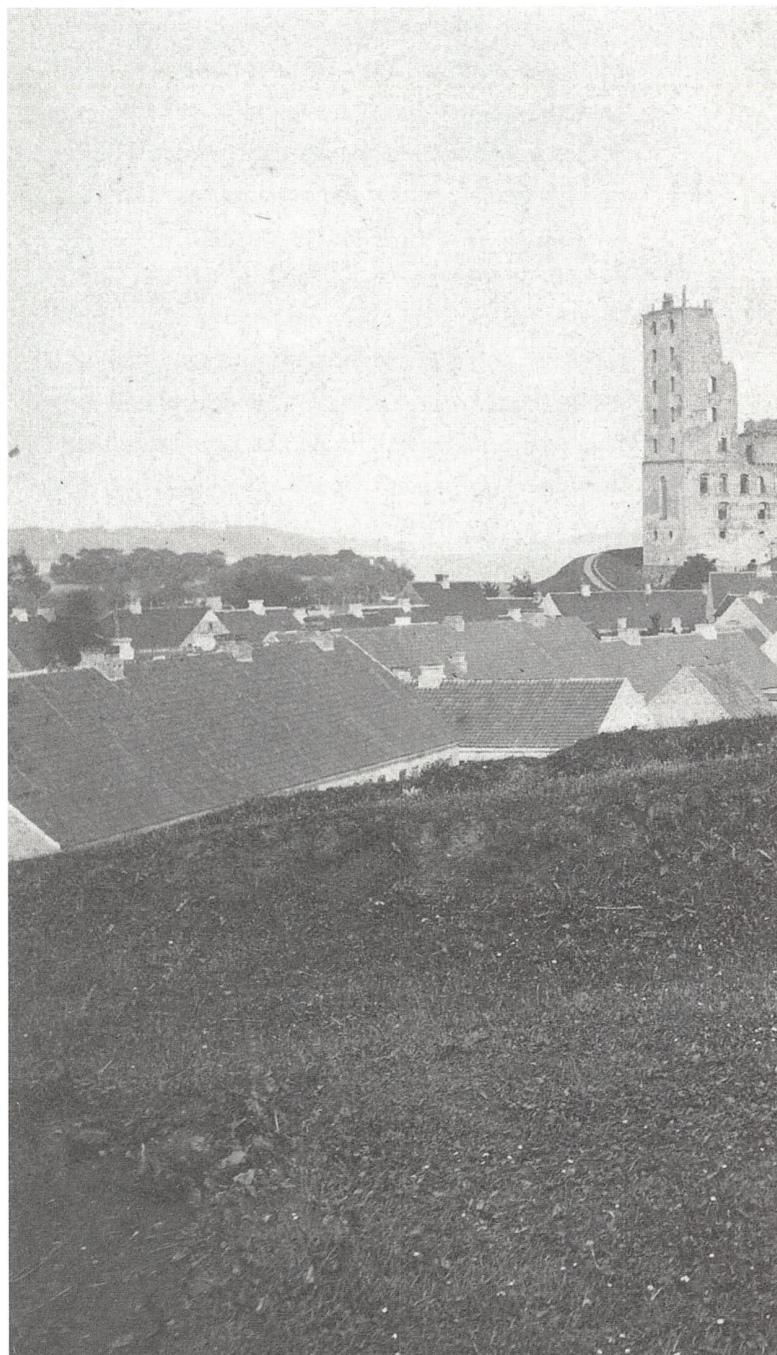
1864 i Kolding

Søren Flø Sørensen og Birgitte Dedenroth-Schou

2014 markerer 150-året for krigen i 1864. En krig, hvor Kolding-området også blev inddraget. Kolding by var i ni måneder besat af soldater fra Preussen og Østrig. Soldaterne blev indkvarteret hos borgerne, der også måtte bespise dem. Trods det store indgreb i borgernes dagligdag medførte besættelsen også mere festlige indslag blandt andet fejring af kejserens fødselsdag og musik foran rådhuset. Efter krigen blev grænsen ved Kolding flyttet mod syd, hvilket gav byen et helt nyt opland.

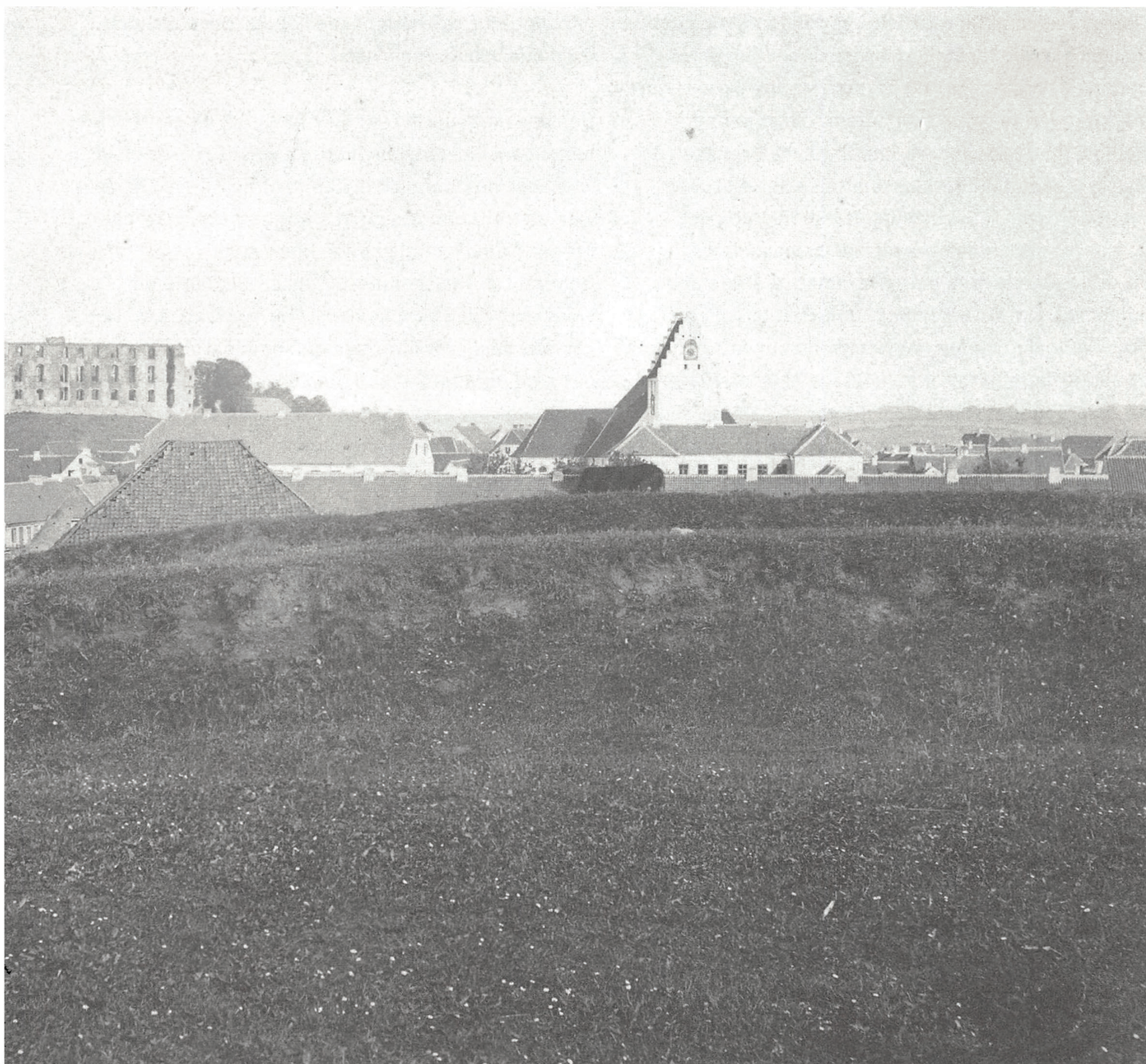
De ældste daterede fotos fra Kolding stammer fra 1864. Tyskerne havde selv fotografere med, og dette foto af Kolding set fra vest er taget af fotograf Friedrich Brandt, Flensburg.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

1864 i Kolding

I begyndelsen af februar 1864 var alle i Kolding dybt bekymrede ved tanken om krigen, som den danske, nationalliberale regering havde fremprovokeret. Kort før nytår var de danske soldater trukket gennem Kolding mod syd. Den 31. januar havde Preussen og Østrig meddelt, at deres besættelse af hertugdømmerne Slesvig-Holsten ville blive indledt, og den 1. februar gik preussiske og østrigske soldater ind i Slesvig. Dannevirke måtte rømmes allerede den 5. februar. Om natten kom et uofficielt telegram til Kolding og den næste dag beskeden om, at Kolding by skulle være parat til at modtage tropper, materiel og syge. Byrådet i Kolding holdt møde samme dag med herredsfoged Georg Christian Saxild, og det besluttedes at forberede Koldinghus Staldgård til modtagelse af tropper.

De danske tropper trak sig ad isglatte veje tilbage fra Dannevirke op mod Flensborg, hvor de deltes i to. Den ene del gik mod Dybbøl, mens den anden del gik mod Kolding, Vejle og Fredericia. Jørgen Johansen, en 18-årig rebslagerlærling, der boede i Låsbygade, beskriver de danske soldaters tilbagekomst den 9. februar således: *"og det var et sørgeligt syn at se, hvor medtaget folk og heste var efter den lange og besværlige march og i det skrækkelige vintervejr. Lange rækker af åbne vogne transporterede syge soldater nordpå. De lå i halm og var tildækket med kapper og tæpper – og oven over det hele det hvide snelagen"*. Andre fortæller om, hvorledes der blev båret dampende varmt øl med sukker i store kedler og smørrebrød til de forfrosne soldater, der ikke skulle blive i byen. En del af soldaterne blev indkvarteret privat

i Kolding, mens andre boede i et par dansesaloner i byen eller på Staldgården.

Den danske regering var ikke indstillet på en fredsforhandling. Man satte sin lid til, at kejser Napoleon III ville komme Danmark til hjælp, at Sverige og Norge ville støtte Danmark, og at stillingerne ved Dybbøl og Fredericia nok skulle kunne klare sig.

General Cai Hegermann-Lindencrone, der stod i spidsen for den danske hær i Nørrejylland, var i tæt kontakt med overkommandoen på Als. Hans tropper stod nord for Almind med divisionskvarter i Viuf. Mens hærens hovedstyrke forsvarede Dybbøl og Als, var planen, at hans 4. division skulle beskytte Jylland. Hvis fjenden gik op i Jylland, skulle hans tropper langsomt vige mod nord og trække en større del af fjenden med sig. Den 12. februar var barrikaderingen af Kolding på plads.

Grænsen overskrides 18. februar – en overraskelse i Berlin

Den tyske øverstkommanderende, generalfeltmarskal Friederich Heinrich von Wrangel, havde fået ordre til at besætte hertugdømmet Slesvig inklusiv Als, men ved et møde i Flensborg den 12. februar besluttede den preussiske hærledelse, at preusserne også skulle rykke frem i Jylland. Derfor sendtes der den 15. februar tyske tropper til Christiansfeld med rekognoscering op mod Vonsild, der var det nordligste sogn i hertugdømmet Slesvig.

Preusserne ønskede mest af alt at komme i gang og få krigen afsluttet, men en fremrykning over grænsen

Oberst von Bentheim, der angreb Kolding 18. februar 1864. Foto: Kolding Stadsarkiv.

til Danmark var imod aftalerne med den østrigske allierede. Politisk ville det også være risikabelt, da det kunne fremprovokere international støtte til Danmark. Den tyske ministerpræsident Otto von Bismarck skrev den 16. februar til den preussiske gesandt i Wien, at der var givet Wrangel ordre til *ikke*

at gå ind i Nordjylland, men at det stadig var Bismarcks hensigt at få østrigerne til at gå med til det.

Oberst Johan Waldemar Neergaard, der stod i spidsen for 8. og 9. brigade fra 3. division, den danske forpost ved Kolding, kunne den 17. februar rapportere, at tyskerne nu stod kun seks kilometer syd for grænsen. Han var indstillet på at kæmpe, hvis tyskerne skulle overskride grænsen, men hans overordnede, general Cai Hegermann-Lindenkrone, fastholdt, at man skulle trække sig tilbage over for en overlegen fjende. Derfor besluttedes det, at man kun skulle holde ét kompagni tilbage i selve Kolding. Hvis fjenden trængte frem, skulle kompagniet trække sig tilbage mod Fredericia. Forposterne i Vonsild blev også trukket tilbage.

Det opdagede de tyske forposter, og den tyske forposts kommandør, oberst von Bentheim, meddelte sin overordnede i Christiansfeld, at han ville tage Kolding, hvis det kunne lade sig gøre. Han blev ikke modsagt. Det tysk-østrigske hovedkvarter i Aabenraa fik ganske vist natten til den 18. februar en skrivelse om, at Wrangel ikke måtte gå ind i Danmark, før forhandlingerne med Østrig var afsluttet, men det blev ikke meddelt videre. Von Bentheim besatte derfor med sine tropper Vonsild den 18. februar klokken 10, og ved 13-tiden samme dag var de preussiske tropper på dansk jord og inde i Kolding.

Lederen af det tilbageblevne infanterikompani i Kolding var kaptajn Darré. Han fik den 18. februar klokken 8.30 besked om, at en fjendtlig styrke var gået over grænsen og nu stod ved Lejrskov. Darré

Preussiske gardehusarer. Foto: Kolding Stadsarkiv.

kunne kun opfatte det sådan, at fjenden ville omgå Kolding, og derfor besluttede han klokken 12.30 at rømme byen, mens der endnu var tid til at slippe ud mod nordøst. Det kompagni, der skulle afløse Darrés kompagni, var netop ankommet til Kolding, så det var to kompagnier, der rømmede Kolding. I virkeligheden var rømningen forhastet, fordi fjenden rent faktisk ikke var i Lejrskov, men i Lunderskov syd for åen.

De første preussiske tropper i Kolding var gardehusarer – det røde gardehusarregiment fra Potsdam.

Da de satte efter de to infanterikompanier, der havde rømmet Kolding, fik de på vejen mod Fredericia øje på nogle danske dragoner, som de satte efter. Dragonernes opgave var at dække tilbagetoget mod Fredericia. Husarerne var på lette heste, medens de danske dragoner havde tunge heste, der havde det svært på de isglatte veje. En af deltagerne fra preussisk side var major von Alvensleben fra gardedivisionens stab. Han deltog i forfølgelsen af de danske dragoner. Sammen med underofficer Stummbrød han igennem en dansk dragontrop bagfra.

En anden episode udspillede sig ved Nr. Bjert. Cirka 160 preussiske husarer forfulgte de danske dragoner, der bestod af to eskadroner fra 3. dragonregiment, hvoraf den ene eskadron, 1. eskadron, var afsiddet i Nr. Bjert. 2. eskadron holdt på landevejen omtrent der, hvor jernbanen nu skærer vejen, og udsendte patruljer for at undersøge preussernes fremrykning. Husarerne indhentede dragonerne, og det kom til kamp, hvorunder den danske styrke mistede to mand, og tre blev tagne til fange. Tabstallene varierer på dansk side ligesom på den preussiske side. De tre tilfangetagne var måske de samme, som undertiden anføres som sårede. De danske dragoner trak sig tilbage forfulgt af husarerne. I skoven nordøst for Nr. Bjert havde forpostkompagnierne fra Kolding søgt skjul, og da de åbnede ild, blev fem husarer såret, og gardehusarerne trak sig tilbage til Hviidsminde. Herefter trak den danske styrke sig uforstyrret tilbage til hovedstillingen ved Gudsø. Preusserne forskansede sig nu i Kolding og forventede måske et dansk angreb – ligesom det var sket i 1849. De preussiske garde-

husarer skulle senere i krigen gøre sig bemærket blandt andet ved forpostfægtninger på landevejen mellem Kolding og Vejle, hvor Niels Kjeldsen faldt den 28. februar.

Cai Hegermann-Lindenchrone blev senere stærkt kritiseret for, at han lod fjenden overskride grænsen uden kamp, da han derved gjorde det vanskeligere for de venligtsindede diplomater at hjælpe Danmark. Han havde dog ikke fået ordre til at forsvare grænsen, og han var ikke blevet orienteret fra København om de politiske konsekvenser ved, at tyskerne overskred grænsen. Mest fokuserede han selv på, at det materiel, han havde, var utilstrækkeligt – at hans soldater manglede ammunition, støvler og kapper. 3. division savnede sit artilleri, og ved en alvorlig kamp risikerede man de styrker, der skulle anvendes til forsvaret af Fredericia. Måske spillede det også en rolle, at byens borgere havde frabedt sig en gentagelse af gadekampene i 1849.

At den danske grænse var overskredet og Kolding besat kom som en overraskelse i Berlin. Under krigen 1848-50 havde overskridelsen af denne grænse medført alvorlige protester fra blandt andet Rusland til Preussen og haft indflydelse på krigens gang. Bismarck kaldte overskridelsen i 1864 en tåbelighed, men da det nu var sket, valgte man at acceptere det. Der var hektisk diplomatisk aktivitet i dagene efter overskridelsen af grænsen blandt andet i form af protester fra England og Frankrig. Først beklagede Bismarck – især over for østrigerne, men kort tid efter begyndte han at forsvare det med, at danskerne

Preussisk infanterist. Foto: Kolding Stadsarkiv.

havde opbragt tyske skibe. For østrigerne blev det efterhånden udlagt som om, det var sket ved et tilfælde, og at man nu måtte forsvare styrkerne mod angreb nordfra. De engelsk/franske protester døde ud – måske fordi danskerne ikke havde gjort mere modstand – og Rusland tog denne gang afslappet på grænseoverskridelsen. I eftertiden har man hæftet sig ved, at der ved den manglende militære modstand ved Kolding politisk blev forspildt en mulighed for at øge uenigheden mellem Preussen og Østrig og en mulighed for at opnå yderligere sympati og støtte hos England, Frankrig og Sverige-Norge.

Kolding indtages

De preussiske husarer og infanteristerne med deres pikkelhuer, der skinnede i solen, ankom til Kolding over middag den 18. februar. Fru Marie Halby, gift med købmand Peter August Halby, der boede i Låsbygade 34, og som har ført dagbog i perioden 17. februar til 9. september 1864, fortæller, at der et kvarter efter, at de sidste danske tropper havde forladt byen gennem Klosterport, stod en fjendtlig patrulje på ti mand ved Sønderport. De kunne imidlertid ikke komme lige ind, da broen var barrikaderet, og de krævede, at borgmester Monrad blev tilkaldt. Der blev gjort så meget plads, at de kunne komme ind én ad gangen, og derefter fulgte en masse flere. De fjendtlige soldater tog borgmesteren med sig op på Rådhuset, hvor der nedenfor blev stillet en vagt på 20 mand. De forlangte hans underskrift på, at der ikke længere var danske soldater i byen. Vagter blev stillet op ved alle gadehjørner og et større antal vagter uden for portene.

Borgmester Martin Anton Monrad.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

Den senere kæmner Brandorff iagttog som 10-årig preussernes ankomst fra Brandorffs gård, der lå lige over for Rådhuset. Han skriver i sine erindringer: *"Det første jeg saa var to preussiske [sic!] Officerer, der gennem Borchs Gaard gik op paa Raadstuen. Saa kom en Del af Byens Borgere i ilsom Flugt op ad Østergade og et Øjeblik efter hørte jeg hurtige faste Trin i Gaden, og en lille Deling Prøjsere med blanke Pikkel-*

huer og med Gevær i højre Haand kom i rask Løb op ad Gaden, idet de udstødte nogle høje Hyl. Et Øjeblik efter var Torvet fyldt med fjendtlige Soldater, og nogle Husarer kom ridende med tre danske Dragoner, de havde taget til Fange."

Så snart de fjendtlige tropper var i byen, begyndte de at kræve ind. Allerførst fik borgerne besked om at skaffe middagsmad til de tyske soldater. Indkvarteringskommissionens regnskabsprotokol viser desuden, at det første, de bad om, var cigarer, røgtobak og snaps! Fra den 21. februar handlede det dog om flere tusinde 'mundportioner' og 'hesteportioner' efterfulgt af stadig større krav. Koldings borgmester siden 1858, Martin Anton Monrad, nægtede at udlevere mere, end byrådet havde bevilget, men så tog preusserne blot selv, hvad de ville have i forretningerne og efterhånden alle de heste, de kunne finde. Borgmester Monrad blev den 16. marts sammen med en række andre embedsmænd i Jylland taget til fange og ført til Rendsborg, hvor han opholdt sig under elendige forhold, indtil de den 10. maj atter blev løsladt. Fru Halby skriver, at årsagen til tilfangetagelsen var, at Wrangel havde forlangt, at de dagligt skulle levere 550 flasker vin, 10.300 cigarer, 30.000 støvler (må være en skrivefejl!) og 200 heste. Ved afrejsen havde de båret deres galladrakt med den trekantede hat i hylster under armen.

Den 5. marts nåede Østrig og Preussen til enighed om planen for felttoget i Danmark, og fremrykningen i Jylland fra Kolding mod nord begyndte. Den 7. marts var der vildt postyr og trængsel i gaderne i

Den engelske tegner Thomas Landells tegning af en preussisk barrikade i Kolding 1864. Original på Schloss Glücksborg. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Kolding. Preusserne var i gang med fremrykningen mod Fredericia. Fru Halby fortæller, at der fra klokken fire kom preussiske tropper i tusindvis, hestfolk og bagagevogne i det uendelige. De blev indkvarteret, men kun i kort tid. Soldaterne blev opstillet i alle gader og stod der i to timer. Klokken ti kom de i kvarter igen, men de skulle stille klokken et om natten for at marchere mod Fredericia. Klokken tre blev de atter opstillet og stod så tæt i gaderne, at pikkelhuerne og geværene hvert øjeblik skrabe mod ruderne. Klokken tre marcherede de, men borgerne i Kolding blev allerede tidligt næste morgen vækket med musik. Nu væltede østrigerne ind i byen, 'små sorte grimme mennesker', som fru Halby kaldte dem, med en 30-40 spillemænd til hvert regiment. Østrigerne marcherede dog også hurtigt videre for at indlede et angreb på Vejle. Da østrigerne også havde været i blandt andet Århus og Horsens,

Østrigske soldater i slotsgården på Koldinghus.
Foto: Sønderborg Slot.

1864 i Kolding

vendte de tilbage til Kolding i slutningen af marts, og herefter havde de hovedkvarter i byen helt frem til november 1864.

Østrigerne i Kolding

Øverstkommanderende for de østrigske tropper i Jylland var general Karl Wilhelm Ludwig friherre von Gablenz, der ifølge tidens beretninger var meget vellidt i Kolding. Han fik ligesom tidligere general Wrangel bolig i N.P. Hansens gård på Rendebanen. N.P. Hansen var manufakturhandler og havde efter ødelæggelsen af sin gamle gård under slesvigholstenernes bombardement den 23. april 1849 opført et helt nyt hus på Rendebanen 10, som var byens flotteste. Gablenz opholdt sig dog ikke hele tiden her. En af generalens adjutanter fortæller i sine erindringer, at Gablenz forsødede tiden i Kolding med hyppige natlige besøg hos konen til en skibskaptajn i byen.

Koldingenserne kunne meget bedre lide de østrigske soldater end preusserne, og selv østrigerne var bange for preusserne. Fru Halby skriver i sin dagbog for den 12. april: "*Østrigerne er rare Folk, de hverken praler eller rakker de Danske ned som Prøjserne gør, men taler net om vore og roser deres Tapperhed.*" Og senere: "*Saa utroligt det end lyder, er det dog saa, at vi virkelig holder af Østrigerne. Stjæle gør en Del af dem, men det er undskyldeligt, naar man ser den Lønning og Forplejning, de faar. Vore egne tog næppe derimod. De er mere forvænte.*" En anden af de samtidige beretninger skriver, at østrigerne levede så fredeligt i Kolding, som var de hjemme i deres egen garnison.

De østrigske soldater nød livet i Kolding under det ni måneder lange ophold – her i Charlottenlund, forgængerens for Marielund. Foto: Kolding Stadsarkiv.

De var en broget og eksotisk flok, der omfattede mange forskellige nationaliteter, der var ikke kun østrigere, men også ungarere, italienere, kroater, bøhmere og polakker blandt dem.

Østrigerne var i Kolding så længe, at de havde svært ved at få tiden til at gå, de ville derfor gerne snakke og hjælpe til, hvor de var indkvarteret. Det gik endda så vidt, at de gav sig til at udgrave to store gravhøje sydvest for Viuf som tidsfordriv. De fandt dog ikke noget. Indkvartering af besættelsesmagts soldater ramte både høj og lav. Fra krigen 1848-50 og fra den danske hærs bevægelser i fredstid var byens indbyggere i nogen grad vant til militær indkvartering. Den tidligere nævnte rebslagersvend Jørgen Johansen fortæller, at i faderens hus kom preusserne først med seks mand fra et garderegiment

fra Berlin. Efter kampene ved Vejle den 8. marts og frem til krigens afslutning havde familien østrigsk indkvartering. Johansen huskede også de østrigske soldater som flinke folk, høflige og tjenstvillige. De fik udleveret naturalforplejning. Familien tilberedte maden til soldaterne og spiste sammen med dem. Frantz Jessen har berettet, hvordan han oplevede det hos købmand Dyring, hvis gård lå på hjørnet af Søndergade og Seestvej (Tøndervej). Han fortæller om østrigere, der sov på det bare loft og ikke gjorde brug af halmen på loftet. Der udviklede sig et familiært forhold mellem gårdens beboere og de østrigske soldater, som hjalp til i butikken, tog på markarbejde og var barnepiger. Italienerne var fortrinlige sangere og holdt sangøvelser i gården. Også i herredsfoged Saxilds bolig var der indkvartering, og de fremmede soldater levede i familiens stuer og brugte familiens køkken. Til sidst havde familien kun to værelser tilbage, alt det andet var fjendens.

Som under Anden Verdenskrig havde besættterne øje for byens nye offentlige og halvoffentlige bygninger. I *Enighedens* klubbygning i Jernbanegade, senere Industriforeningen, var der lazaret. Ligeledes i Graus pavillon i *Kathrinelund*, Vejle Amts Højere Realskole (det tidligere og fremtidige gymnasium, nu Socialforvaltningen), Borgerskolen (i dag Kolding Stadsarkiv) og Friskolen, der lå i Skolegade, omtrent, hvor Midtgården nu er. Udlevering af proviant skete blandt andet på Staldgården, og i J.P. Wissings pakhus var der et stort militærbageri.

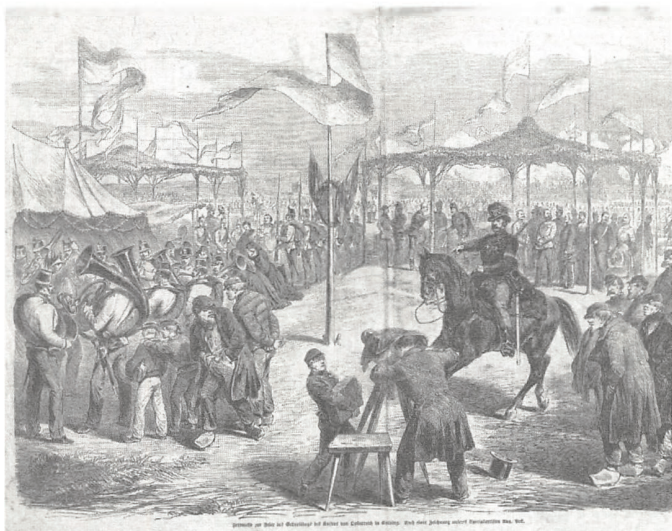
Østrigske soldater foran Kolding Rådhus i 1864.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

Trods indkvarterings byrder, beslaglæggelserne, interneringen af byens embedsmænd og krigens andre besværligheder var der dog også lyse minder fra 1864. Jacob Saxild, søn af herredsfoged Saxild, tænkte som voksen tilbage på 1864 som året med de store prægtige østrigske militærorkestre med en flot tambourmajor i spidsen, der marcherede forbi familiens vinduer i huset i Fredericiagade overfor opgangen til Staldgården. Han mindedes også den brogede afveksling af uniformer i alle former. En anden søn, landsarkivar Georg Saxild, mindedes, hvorledes de østrigske musikkorps havde spillet uden for Gablenz' kvarter på Rendebanen, og hvorledes byens damer sneg sig ind i huset for bag nedrullede gardiner at lytte til den flotte musik.

Fest for kejseren

Den 18. august kunne østrigerne udfolde al deres

Fejringen af kejserens fødselsdag.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

militære pragt ved fejringen af kejser Franz Josephs fødselsdag. Aftenen forinden havde de østrigske militærmusikere afspillet en stor tappenstreg. Om morgenen indledtes festen med en salut fra et otte-punds kanonbatteri opstillet på de sydlige højder. Dagens hovedfest var en feltgudstjeneste, der fandt sted på et plateau nord for byen ved siden af Gøhlmanns Mølle. Her var også indrettet et kapeltelt, hvis indre ved siden af alteret var udsmykket med blomster. Foran teltet var to åbne haller dækket med egeløv. Hallernes søjler var smykket med de preussiske og østrigske farver. Desuden vejede en mængde sortgule og sorthvide faner som symbol på våbenbroderskabet mellem Preussen og Østrig. Også på nordhøjen var opstillet et kanonbatteri. Marie Halbys dagbog beskriver, at festivitassen begyndte allerede klokken 5 om morgenen, hvor musikken gik gennem byen, og

der blev skudt med kanoner, så vinduerne klirrede. Der blev kastet sand i gaderne, vistnok for at hestene ikke skulle glide, da stenene var glatte af den megen kørsel. Klokken 8 stillede tropperne af alle våbenarter og marcherede op til Gøhlmanns Mølle. Generalerne havde karmoisinrøde silkebenklæder, hvide frakker besat med ordener over hele brystet, trekantede hatte med grønne fjerbuske, brede hvide silkeskærf, guldkrave og opslag. Klokken ni ankom Gablenz med stab til festpladsen ved Gøhlmanns Mølle. Der blev afholdt messe, hvorunder der blev skudt med kanoner. Klokken 11.30 vendte hele toget samlet tilbage, først musikken, så staben, derefter en mængde preussere og til sidst et regiment infanteri. På torvet stod musikken på den ene side, Gablenz med følge på den anden side, og under fuld musik passerede tropperne forbi. Klokken 16 var der taffel.

Et maleri fra 1864

Herredsfoged Georg Christian Saxild modtog i besættelsesperioden også besøg af maleren Louis Gurlitt. Gurlitt var født i Altona. Som 20-årig var han i 1832 kommet på Kunstakademiet i København og var juleaften 1835 blevet forlovet med Saxilds søster Elise. De blev gift i maj 1837 og drog kort tid efter til München. Elise døde dog allerede i 1839. Gurlitt arbejdede, boede og studerede det meste af sin tid i Tyskland. Under og efter Treårskrigen blev Gurlitt på grund af sine slesvig-holstenske holdninger upopulær i Danmark. Nu i 1864 fandt han mulighed for at aflægge visit hos sin ekssvoger, som han ikke havde glemt fra ungdomstiden i København. Han var kun i

Louis Gurlitts maleri af Kolding i 1864 set fra Seest
Bakke. Museet på Koldinghus.
Foto: Kolding Stadsarkiv.

Christian IX modtager i Kolding deputationen fra Slesvig. Foto: Friis fotografi / Kolding Stadsarkiv.

Kolding i få dage. En af hans skitser bærer dateringen Kolding 20. juni, så det var rimeligvis omkring det tidspunkt, at besøget fandt sted. Han påbegyndte et maleri af Kolding set fra bakkerne i Seest. Maleriet kom siden i herredsfoged Saxilds besiddelse. Hans barnebarn Jørgen Saxild afleverede det i 1964 til Museet på Koldinghus, hvor det kan ses.

Man kan genkende blandt andet Borgerskolen (nu Kolding Stadsarkiv), de små huse på Langelinie, taget på Vejle Amts Højere Realskole, der før og siden var latinskole/gymnasium, Sankt Nicolai Kirke, Friskolen og fattiggården i Skolegade foruden naturligvis Koldinghus og Staldgården. Man kan dog på ingen måde se, at det på dette tidspunkt var en besat by, der vrimlede med fremmed militær.

Mindre velkommen end Gurlitt var formentlig de holstenske og sydslesvigske desertører fra den dan-

ske hær, som fra Fyn og Fredericia var løbet over til Kolding, hvor de nu optrådte i danske soldaterklæder pyntet med slesvig-holstenske farver og forsøgte at blive populære hos besættelsesmagten. Niels Kierkegaard gengiver en historie om, at de en dag stak et slesvig-holstensk flag ud gennem vinduet i det hus, hvor de boede. Det blev for meget for en gammel smed, der med en bådshage flængede det udhængte flag.

Set fra østrigsk side

Fra østrigsk side findes blandt andet erindringer fra generalstabsofficeren Wilhelm Ritter Gründorf von Zebegény. Flere gange nævnes opholdet i Kolding. Gründorf opholder sig lidt ved danske kvinders afvisende holdning til de østrigske militærpersoner. Han var selv indkvarteret hos familier med smukke og veluddannede, unge damer, som viste sig som gode patrioter. Der blev foretaget store rekvisitioner for at lægge pres på den danske befolkning og derigennem den danske regering. Gründorf bemærker, at rekvisitionerne var så store, at besættelsesstyrkerne ikke anede, hvordan de skulle konsumere så store mængder mad. Deres heste havde aldrig haft det så godt, som de havde det i Jylland. Alligevel skete det engang i Kolding, at nogle husarer selvbestaltet satte sig i besiddelse af en høstak. Byens borgmester henvendte sig til Gründorf og forklarede, at hvis man (besættelsesmagten) holdt sig til loven, kunne de lave rekvisitioner på hvad som helst, men det gode samarbejde var afhængigt af, at der ikke skete overgreb på privat ejendom fra besættelsesmagtens soldater. Gablenz reagerede ved at genudsende en armé-

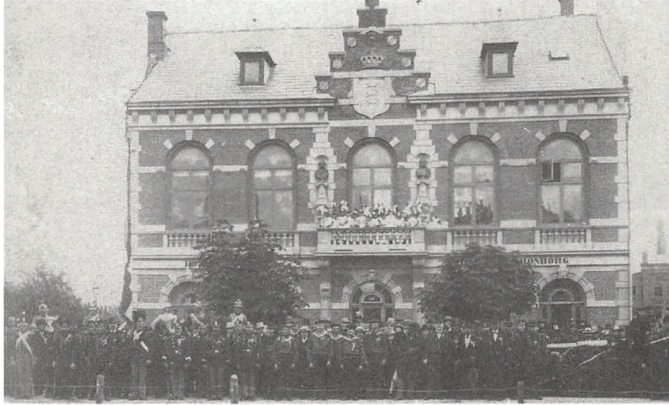
1864 i Kolding

Ægtkørsel for besættelsesmagten var meget tyngende for områdets bønder, her fotograferet foran

Koldinghus og Staldgården.

Foto: Museet på Koldinghus / Kolding Stadsarkiv.

Våbenbrødre foran mindebygningen Kronborg i Jernbanegade, cirka 1890. Foto: Kolding Stadsarkiv.

befaling, der forbød individuelle rekvisitioner og straffede det med døden ved skydning. Mens øst-ri-gerne var i Kolding, fandt slagene på Dybbøl og Als sted henholdsvis den 18. april og den 29. juni. Fredericia blev bombarderet den 20.-21. marts og rømmet den 28. april.

De otte sogne og kampen for Sønderjylland

Den 30. oktober blev fredsaftalen underskrevet, hvor Slesvig, Holsten og Lauenborg blev afgivet til Preussen og Østrig. Til gengæld for de kongerigske enklaver blev otte sogne syd for Kolding overført til kongeriget. Det var Vonsild, Dalby, Sdr. Bjert, Sdr. Stenderup, Vejstrup, Hejls, Taps og Ødis. Dette blev en stor økonomisk fordel for Kolding i den efterfølgende periode, fordi byen hermed fik et opland mod syd, man ikke tidligere havde haft.

Efter Treårskrigen 1848-50 havde byen fået gavn af krigsskadeerstatninger, som havde finansieret

gadebelysning og opførelse af nye huse. Efter 1864 opgjorde byens beboere igen deres krav. Fordringerne var på 332.717 rdl. 65 sk, men det blev væsentligt reduceret. Blandt de skadelidte var konsul Grau, hvis anlæg *Kathrinelund* og bygningerne heri havde lidt overlast først ved brug som preussisk vagt, siden som østrigsk lazaret og sidst som kaserne for to danske dragonskadroner. Grau opgjorde ødelæggelserne til 11.420 rdl., et krav som han ikke fik tilgodeset. Den skuffende godtgørelse til byens borgere gav anledning til klager fra borgerne, og så sent som i 1874 var sagen i Folketinget.

Den 25. november forlod de sidste fjendtlige tropper Kolding, der således havde været besat i ni måneder. I den anledning var byen smykket med danske flag. I december 1864 foretog kong Christian IX en rejse til Jylland for at takke sine undersåtter for udholdenhed under krigen. Han ankom til Kolding den 6. december klokken 19.30. Borgmesteren bød ham velkommen ved en æresport i Låsbygade. Kongen kørte til N.P. Hansens gård, samme sted, hvor først Wrangel og senere Gablenz havde boet, og hvor embedsmænd fra egnen var mødt. Fra trappen takkede kongen for modtagelsen. Senere var der taffel på Svenssons Hotel på hjørnet af Helligkorsgade og Østergade. I Kolding havde store skarer fra Sønderjylland givet møde for at tage afsked med kongen, og næste dag modtog han om formiddagen en deputation af sønderjyderne.

Herefter begyndte den lange kamp for at få Sønderjylland genforenet med Danmark. Kolding fik en

central rolle i at bekræfte sønderjyderne i deres håb om en dag at kunne blive en del af Danmark. Blandt andet byggede foreningen Våbenbrødrene i Kolding i 1889 en monumental bygning i Kolding, *Kronborg*, hvis formål var dels at holde krigens minder i hævd og dels at være et varigt minde, som kunne tale til efterslægten om kampen for Sønderjylland. Bygningen findes endnu, men den er ombygget næsten til ukendelighed. Det er i den bygning, at *Pitstop* holder til i dag.

Referencer

- Askgaard, F., Eriksen, E., Hoff, A. og Kannik, P. *Tøjhusmuseets bog om 1864. Våben og uniformer*. 1964.
- Dansk udenrigspolitik historie Bd. 3: Fra helstat til nationalstat 1814-1914*. 2003.
- Den dansk-tydske krig 1864*. Udgivet af Generalstaben. 2. del. 1891.
- En dames dagbog fra 1864* [Fru Halbys erindringer]. Med indledning og noter af Eliassen, P. Vejle Amts Årbøger. 1923.
- Eliassen, P. *Det gamle og nyere Kolding*. 1975.
- Glenthøj, Rasmus. *1864 – sønner af de slagte*. 2014.
- Grau, Harald O. "Kathrinelund" i *Kolding*. Vejle Amts Aarbog 1957.
- Gründorf, Wilhelm Ritter von. *The Danish Campaign of 1864*. 2010.
- Gurlitt, Ludwig. *Louis Gurlitt, Ein Künstlerleben des XIX. Jahrhunderts*. 1912.
- Louis Gurlitt 1812-1897. Herausgegeben von Ulrich Schulte-Wülwer und Bärbel Hedinger*. 1997.
- Jessen, Frantz. *En gammel mands erindringer fra krigen 1864*. Vejle Amts Årbøger 1924.
- Johansen, Jørgen. *Krigen i 1864 oplevet fra Låsbygade*. Koldingbogen 2001.
- Kierkegaard, Niels. *Kolding. For hjemmet og skolen 1886/87*.
- Myerinck, Hubert v. *Das königliche Preussische Gardemusaren-regiment und seine Abstammung*. 1869.
- Nielsen, Augusta. *Barndomserindringer fra Kolding 1864*. Vejle Amts Årbøger 1924.
- Nielsen, Johs. *1864. Da Europa gik af lave*. 1986.
- Nielsen, Sune Wadskjær. *Det danske rytteri. De sidste krige til hest 1848-1864*. 2013.
- Sauntved, Jakob Kidde og Eberhardt, Jakob. *1864*, 2006.
- Saxild, Georg Christian. *1811-1. september-1911*. Trykt som manuskript. 1911.
- Stolz, Gerd Stolz. *Mit des Kaisers Armee und Marine 1864 nach Schleswig-Holstein und die Nordsee*. 2009.
- Unter Gablenz und Tegetthof 1864*. 1904.

Kilder

- Kolding Stadsarkiv: Brandorff, I.O. privatarkiv, A7215.
- Illustrierte Zeitung, 17. september 1864, *Die Feier des kaiserlichen Geburtstag im österreichischen Hauptquartier in Kolding*.